

81'373.43.45:81'37'38:[81'27

81'37'38:316.75:[81'27

<https://doi.org/10.18485/novorecje.2024.6.11.12>

Anja Nikolić-Hoyt*

(Zavod za lingvistička istraživanja Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb)

STVARANJE NOVIH RIJEČI IZMEĐU LUDIZMA I IDEOLOGIJE

Новорецје, 2024, бр. 11

U radu je riječ o ludizmu kao pokretačkom mehanizmu stvaranja novih riječi, o ideologiji koja iz raznih izvanjezičnih razloga, često s demarkacijskom funkcijom, potiče produkciju novih riječi i kojoj ludizam ne mora biti stran, te o odnosu međusobnog ispreplitanja i prožimanja ludizma i ideologije.

Ključne riječi: ludizam, ideologija, jezične igre, novotvorenice, preskriptivizam.

1. O ludizmu i ideologiji

Razigranost ljudskoga uma prisutna je u jeziku na različite načine, naročito u orječivanju svekolikih koncepata i konceptnih odnosa. Jezična igra stvaranja novih riječi može se iscrpljivati u samoj sebi. No, zbog neodvojivosti jezika od društva stvaranje novih riječi može promicati i različite ideologije koje shvaćamo kao skup implicitno sadržanih vjerovanja i načina mišljenja, svojstvenih određenoj društvenoj skupini. Primjerice, stvaranje novih riječi proizašlo iz poiigravanja jezikom osobito je svojstveno mlađoj populaciji koja se često i bez suprežanja odaje tvorenju novih riječi i sveza, nerijetko miješanjem raznih koda (*Ne mreš bilivit*) i ponajviše u kontekstu društvenih mreža (*hejtati, lajkati*). Naime, jezične igre mladih proizlaze danas u velikoj mjeri, premda naravno ne isključivo, iz dodira s globalno funkcionirajućim engleskim jezikom.¹ No, ludičko participiranje u engleskom kodu podrazumijeva participiranje u globalnim trendovima, to jest u konstruiranju prestižnih i poželjnih identiteta te nije slobodno od ideologije (Nikolić-Hoyt 2016: 180-181). Ideologija je također u

* anhoyt@hotmail.com, anhoyt@hazu.hr; ORCID: 0009-0003-4213-3274.

¹ Pozitivan stav prema engleskom nije *age-exclusive* dakle, uključuje sve dobne skupine, samo među mladima ima prednost, to jest možemo reći da je *age-preferential* (Coulmas 2005).

jeziku prisutna na različite načine, a stvaranje novih riječi, otkočeno ludizmom ili ne, često je tek način za postizanje kakva ideološkog cilja, poput obilježavanja granica prema *Drugima*. Uspješnost ideologije izravno ovisi o njezinoj “nevidljivosti” i stupnju transformacije u “zdrav razum” za što veći broj pripadnika društva (Starčević et al. 2019: 64).

Neovisno o tome je li pokretački mehanizam odnosno motivacijska pozadina stvaranja novih riječi naglašeno ideološka, prije svega puristička, ili pak izrazito ludička, proces tvorenja novih riječi odvija se između ludizma i ideologije, čiji se ciljevi međutim razlikuju. Naime, puristički su ciljevi uvijek ideološki obojeni, purizam konačno i jest ideologija i obično teži iznalaženju i ozakonjenju čistijih, *boljih* riječi koje će nadomjestiti postojeće, uglavnom strane i zato nepoželjne. Stvaralački ludizam okrenut je pak stvaranju novih riječi i ne mari osobito za njihovo podrijetlo. Iscrpljuje se u igri i ne razmišlja hoće li nove riječi koje proizvodi ikada postati rječničkim natuknicama odnosno uzusom.

2. O ludičkoj potrazi za nepostojećim riječima

Baveći se niz godina teorijom i metodologijom izrade konceptualno ustrojena *Somatskog tezaurusa hrvatskoga jezika* posebno sam se zanimala za referencijalne i leksičke praznine uvjetovane razlikama u konceptualizaciji i kategorizaciji tijela među različitim jezicima. Naime, različiti dijelovi tijela imaju različit stupanj kognitivne istaknutosti. To znači da su neki dijelovi tijela kognitivno istaknutiji i prema tome prepoznatljiviji te su važniji, perceptivno i/ili funkcionalno i kulturno relevantniji, pa govornici imaju o njima više znanja i riječi, dok su drugi manje istaknuti i poznati (Nikolić-Hoyt 2014: 19). Za neke, a to su uglavnom manje diskretni dijelovi tijela razmjerno niskog stupnja kognitivne istaknutosti, ne nalazimo leksičkih dokaza. Postojanje leksičkih i/ili referencijalnih praznina ovisno je međutim velikim dijelom o sociokulturnom kontekstu.

Potaknuta dotadašnjim istraživanjima, a povodom *Dana otvorenih vrata* Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti vodila sam u studenome 2019. u Zavodu za lingvistička istraživanja HAZU radionicu pod naslovom *Postoji li konačan popis dijelova čovječjega tijela?* U radionici su sudjelovali učenici dviju zagrebačkih gimnazija te naknadno i grupa novinara, urednika i producenata Obrazovnog programa Hrvatskoga radija u emisiji *Jezik i predrasude*, u trećem nastavku serijala o konceptualnoj leksikografiji posvećenog *Somatskome tezaurusu hrvatskoga jezika* (od 21. siječnja 2020.).

Odgovarajući na pitanje kako bi imenovali dio tijela koji se nalazi između dviju obrva, za koji u hrvatskome standardu nema odgovarajućeg imena,² sudi-

² Iako u suvremenome hrvatskom standardnom jeziku ne postoji riječ kojom bi se imenovao somatski koncept MJESTO/RAZMAK IZMEĐU DVIJU OBRVA, latinski *intercilium*, u nestandardnim stilovima ili pak u narodnim pjesmama nalazimo više različitih leksičkih dokaza.

onici su predložili nemalen broj riječi, igrajući se tvorbenim i značenjskim potencijalima hrvatskoga jezika. Kao što ćemo vidjeti iz priloženih rezultata koji imaju tek ilustrativan karakter lišen ozbiljnoga kvantifikacijskog instrumentarija, ludičko poigravanje imenovanjem iznjedrilo je veći broj označitelja različitih pozadinskih predodžbenih shema, koje svjedoče o različitim strategijama imenovanja istoga koncepta. Popis prijedloga koji su bili obogaćeni živopisnim ilustracijama donosi se kumulativno u formi dviju tablica prema Nikolić-Hoyt (2020: 74-76).

Tablica 1. Jezična radionica – gimnazijska dob

SOMATSKI KONCEPT: MJESTO IZMEĐU DVIJU OBRVA	LEKSIČKI DOKAZ	FREKVENCIJA
	<i>međuobrvlje</i>	16
	<i>međuobrvni prostor</i>	5
	<i>međob</i>	4
	<i>obrvno raskrižje</i>	4
	<i>mršnica</i>	3
	<i>sredobrv</i>	3
	<i>nadnosna točka</i>	3
	<i>obrvnica</i>	2
	<i>međuočje</i>	2
	<i>međuobrvnica</i>	2
	<i>obrvni put</i>	2
	<i>čupnica</i>	2
	<i>središnjica</i>	1
	<i>centrus</i>	1
	<i>centro-okulus</i>	1
	<i>međuobrv</i>	1
	<i>međuobrvak</i>	1
	<i>mobrve</i>	1
	<i>međuobrvna točka</i>	1
	<i>interobrv</i>	1
	<i>putobrv</i>	1

Primjerice, Marcel Kušar je (p)opisujući folklorno blago jezika hrvatskoga u južnoj Dalmaciji zabilježio riječ *povije* u značenju ‘onaj prostor, više nosa, gdje se obrve sastavljaju’ (Kušar 1993: 67). S druge strane, u hrvatskim se narodnim pjesmama u istome značenju javlja posve druga riječ: *Puče puška iz zelenog luga / I pogodi Fejzu momče mlado / Među oči, gdje manju sastavlja* – »Manja« je ono mjesto među obrvama, koje se nabere, kad se čovjek srdi ili duboko razmišlja (Hrvatske narodne pjesme X 1942: 57-58). S druge strane, u medicinskoj literaturi nalazimo naziv *glabela* od lat. *glabellus* ‘gladak; možda i koji nema dlaka’. *Hrvatski jezični portal* definira *glabelu* kao ‘glatku udubinu u središnjoj liniji čela između lukova čelone kosti’.

	<i>obrvlje</i>	1
	<i>nadnosje</i>	1
	<i>iznadnošje</i>	1
	<i>ispodčelje</i>	1
	<i>ispodčelnica</i>	1
	<i>podčelje</i>	1
	<i>čelonos</i>	1
	<i>nosčelo</i>	1
	<i>sastajnik</i>	1
	<i>križnica</i>	1
	<i>ciljarnica/ciljačnica</i>	1
	<i>cici mici</i>	1
	<i>razmovlje</i>	1

Tablica 2. Radioemisija – odrasli

	LEKSIČKI DOKAZ	FREKVENCIJA
SOMATSKI KONCEPT: MJESTO IZMEĐU DVIJU OBRVA	<i>međuočevlje</i>	1
	<i>međuočje</i>	1
	<i>međubrvlje</i>	1
	<i>medobrvlje</i>	1
	<i>nadnosnica</i>	1
	<i>predsinuslje</i>	1
	<i>predpametnik</i>	1
	<i>podčelo</i>	1
	<i>središnjica</i>	1
	<i>centar</i>	1
	<i>čukica</i>	1

Ne upuštajući se u produbljenu analizu gore iznesenih prijedloga i njihova potencijalnog terminološkog statusa – jer takvo bi vrednovanje u svakom slučaju nadilazilo okvire ovoga rada – možemo se složiti da među različitim pokušajima imenovanja MJESTA/RAZMAKA IZMEĐU DVIJU OBRVA nalazimo zanimljivih i iskoristivih naziva. Neki su, doduše, rubni i motivacijski nedovoljno transparentni (primjerice, *čukica*, *cici-mici*), no takvih je primjera malo. Uz naziv *ciljarnica/ciljačnica* nalazimo dodatno i zapravo nužno tumačenje: ‘u filmovima metak uvijek završi na tom mjestu’. Vezano uz tvorbene modele lako je primijetiti da su najzastupljenije prefiksno-sufiksne tvorbe (*medobrvlje*, *među-*

obrvlje, međuobrvak, međuočje, međuočevlje, nadnosje, iznadnošje, podčelje, ispodčelnica, predpametnik), naročito one nastale dodavanjem sufiksa *-je* već prefigiranoj tvorbenoj osnovi. Sufiks *-je* (također i u svim svojim inačicama nastalima prema pravilima jotacije) ima zbirno značenje te se rabi i u tvorbi od imenica koje znače dijelove tijela kojih je više od jedan: *mišićje* ‘ukupnost mišića tijela, splet mišića’, *staničje* ‘skup stanica živih bića različita sastava’, *žilje* ‘ukupnost žila’ (Nikolić-Hoyt 2020: 77). Prefiksarno-sufiksarna tvorenica *međuobrvlje* prijedlog je najvećeg broja ispitanika.

S druge strane, različite strategije imenovanja upućuju na različite vidove konceptualizacije, utemeljene na perceptivnoj, funkcionalnoj odnosno kognitivnoj istaknutosti kojega svojstva MJESTA/RAZMAKA IZMEĐU DVIJU OBRVA. Drugim riječima, različite riječi odnosno leksički dokazi orječuju različite aspekte konceptualiziranog iskustva, obrazujući nekoliko različitih skupina:

I. prema mjestu odnosno položaju (*mjesto, prostor, točka, put*)

a. u odnosu na obrve – **između** – (*međuobrvlje, međuobrvak, međuobrvnica, međob, međobrv, interobrv, medobrvlje, mobrve, međuobrvni prostor, međuobrvna točka*)

b. u odnosu na oči – **između** – (*međuočje, međuočevlje*)

c. u odnosu na obrve/oči/lice? – **u sredini** (*sredobrv; centro-okulus, centrus, centar, središnjica, obrvno raskrižje*)

d. u odnosu na čelo – **ispod** – (*podčelje, ispodčelje, ispodčelnica; čelonos*)

e. u odnosu na nos – **iznad** – (*nadosje, iznadnošje, nadosnica, nosčelo, nadosna točka; predsinuslje*)

f. u odnosu na mozak (*pamet*) – **ispred** – (*predpametnik*)

II. prema funkciji, koja je međutim neodvojiva od mjesta:

a. gdje se tko križa (*križnica*)

b. gdje se tko mršti (*mršnica*)

c. gdje se što čupa (*čupnica*)

d. gdje se što sastaje (*sastajnik*)

III. prema asocijativnome potencijalu (*cici-mici; čukica; ciljarnica*)

Premda nalazimo i leksičke dokaze koji svjedoče o tome da pojedini ispitanici konceptualiziraju MJESTO/RAZMAK IZMEĐU DVIJU OBRVA kao dio tijela koji zajedno s obrvama čini jednu konceptualnu cjelinu pa otuda i *obrvnica* i

obrvlje, ipak se *međuobrvlje* nameće kao najčešće, a položaj toga dijela tijela koji je **između obrva** kao najistaknutije svojstvo (Nikolić-Hoyt 2020: 77-78).

Kao što smo vidjeli, različiti su kognitivni i tvorbeni procesi, obodreni razigranim stvaralačkim ludizmom, u sve tri skupine ispitanika otkočili bogatu leksičku produkciju, lišenu normativnih ograničenja i purističkih pobuda. Jezična se igra ovdje iscrpljuje u izazovu, slobodi i zadovoljstvu stvaranja, koje je dakako uvijek uronjeno u širi društveni okvir, ali u ovome slučaju izvan okrilja vlasti, to jest hrvatskog preskriptivizma.

3. Svrgavanje ludizma i pobjeda ideologije

Kad sam međutim prošle godine, na predavanju u sklopu ciklusa ZNANOST U ŽARIŠTU kojim Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti predstavlja rad svojih znanstvenoistraživačkih jedinica, ponovo govorila o referencijalnim i leksičkim prazninama u somatskome vokabularu hrvatskoga jezika, osvrnula sam se i na spomenutu radionicu, istaknuvši u prvi plan upravo ludičku komponentu imenovanja. No, nakon što su domaći mediji prenijeli ne odviše preciznu ni točnu vijest o predavanju,³ usredotočivši se isključivo na ekskurs o radionici, uslijedila je burna reakcija regionalnih portala koji su svojom interpretacijom razigranom pokušaju stvaranja novih riječi dodali eksplicitno ideološku dimenziju. Hlapljenje ludizma u korist ideologije jasno se ogleda već u samim naslovima: *HRVATI OPET SMIŠLJAJU NOVU REČ! Fali im naziv za deo IZMEĐU OBRVA*, lista predloga je *URNEBESNA*, *slušajte SAMO OVO!* (espresso.co.rs), *MEĐUOBRVLJE*, *OBRVNO RASKRIŽJE*, *ČELONOS ... Hrvatski naučnici smišljaju naziv za prostor između dve obrve*, a lista predloga je *urnebesna* (blic.rs), *MUKE HRVATSKIH NAUČNIKA Istražuju kako nazvati prostor između dve obrve* (penzionisani.bizportal.rs), *LISTA PRIJEDLOGA JE URNEBESNA: Hrvatski naučnici smišljaju naziv za prostor između dvije obrve* (vecernjenovosti.ba), *Međuočje, čupnica, ciljarnik: Hrvati traže riječ za prostor među obrvama*, a *prijedlozi su ludilo* (oslobodjenje.ba), *Održali predavanje: Hrvatski naučnici istražuju kako nazvati prostor između dvije obrve – međuobrvlje ili ...?* (bl-portal.com). Nije teško uočiti da su razigrane tvorbe mlađahnih ispitanika zadobile ovdje status purističkih ispada, kojih dakako ima, kadgod ludizam postane sredstvo političkog projekta.⁴

³ Nekoliko hrvatskih portala, koji se navode u popisu izvora i literature, prenijelo je pogrešnu informaciju prema kojoj se u Dalmatinskoj zagori područje između obrva naziva *povir*, umjesto *povije*, a u *germanskim jezicima postoje različiti pojmovi za prste na rukama i nogama dok ih u slavenskim nema*. Posrijedi su naravno različite riječi za prste na rukama i nogama kao posljedica razlika u konceptualnoj segmentaciji tijela među različitim jezicima.

⁴ Nakon objava u hrvatskim medijima i kao posljedica po svemu sudeći stvaralački poticajne teme, počeli su se javljati i novi prijedlozi i potvrde leksičkih dokaza: *mrska* (Poljica, iz-

IZVORI I LITERATURA

- Coulmas, Florian 2005. *Sociolinguistics: the study of speaker's choices*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hrvatske narodne pjesme X: Haremske pričalice i bunjevačke groktalice. 1942. Zagreb: Matica hrvatska.
- Kušar, Marcel 1993. *Narodno blago*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Nikolić-Hoyt, Anja 2014. *Tezaurusni portret čovječjega tijela*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Nikolić-Hoyt, Anja 2016. Simbolički aspekti uporabe suvremenoga engleskog jezika: konstruiranje prestižnih i poželjnih identiteta. U: T. Pišković, T. Vuković (ur.) *Drugi: Alteritet, identitet, kontakt u hrvatskome jeziku, književnosti i kulturi*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagrebačka slavistička škola, 175–184.
- Nikolić-Hoyt, Anja 2020. Ludička komponenta imenovanja. U: I. Brač, A. Ostroški Anić (ur.) *Svijet od riječi: terminološki i leksikografski ogledi*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 67–80.
- Starčević, Anđel, Mate Kapović, Daliborka Sarić 2019. *Jeziku je svejedno*. Zagreb: Sandorf.
- <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/kako-nazivamo-podrucje-izmedu-dviju-obrva-jedna-hrvatska-lingvistica-ima-nekoliko-interesantnih-prijedloga-15345882/> pristupljeno 16.06.2023.
- <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/za-neke-dijelove-tijela-jos-uvijek-nemamo-naziv-znate-li-sto-je-manja-20230615/> pristupljeno 16.06.2023.
- <https://www.nacional.hr/znate-li-kako-nazivamo-podrucje-izmedu-dviju-obrva/> pristupljeno 16.06.2023.
- <https://www.espreso.co.rs/svet/hrvatska/1307363/hrvati-smisljaju-rec-za-deo-izmedju-obrva/> pristupljeno 16.06.2023.
- <https://www.blic.rs/vesti/svet/hrvatski-naucnici-traze-naziv-za-prostor-izmedu-dve-obrve/lssxdck/> pristupljeno 16.06.2023.
- <https://penzionisani.rs/moj-hobi/muke-hrvatskih-naucnika-istrazuju-kako-nazvati-prostor-izmedju-dve-obrve/> pristupljeno 16.06.2023.
- <https://vecernjenovosti.ba/187114/zabava/lista-prijedloga-je-urnebesna-hrvatski-naucnici-smisljaju-naziv-za-prostor-izmedju-dvije-obrve/> pristupljeno 16.06.2023.
- <https://www.oslobodjenje.ba/magazin/zanimljivosti/meduocje-cupnica-ciljarnik-hrvati-traze-rijec-za-prostor-medu-obrvama-a-prijedlozi-su-ludilo-869040/> pristupljeno 16.06.2023.

među Splita i Omiša), *kopilica* (sela u okolici Fojnice u Središnjoj Bosni); također i jedan neologizam: *obrvušće*, nastao srastanjem imenica *obrve* i *ušće*.

<https://www.bl-portal.com/zanimljivosti/odrzali-predavanje-hrvatski-naucnici-istrazuju-kako-nazvati-prostor-izmedju-dvije-obrve-medjuobrvlje-ili/>
pristupljeno 16.06.2023.

Anja Nikolić-Hoyt

Institute for Linguistic Research of the Croatian Academy of Sciences and Arts,
Zagreb

THE CREATION OF NEW WORDS BETWEEN LUDISM AND IDEOLOGY

Summary

The paper deals with ludism as an initiating mechanism for the creation of new words as well as an ideology that, for various extralinguistic reasons and often with a demarcative function, encourages the production of new words. It also touches upon the mutually interwoven relationship between ludism and ideology, which although different in nature exhibit a certain correspondence.

Key words: ludism, ideology, language games, newly coined words, prescriptivism.